

Közünk Kálvinhoz

Mi a közünk Kálvin Jánoshoz – 500 év után? Erre a jogos kérdésre nekem is az a válaszom, hogy: legyen közünk, s itt helyben is legyen egy Kálvin-köz! Azon túl azonban most inkább azt hangsúlyoznám, hogy mennyire fontos Kálvin János ismerete, mert a néven és a református hiten túl, az a benyomásom, Magyarországon voltaképpen csak keveset tudnak róla. Voltaképpen van olyan sejtésem, hogy Kálvin maga nem tiltakozna ez ellen – mint ahogy valószínűleg nem haragudna azért sem, hogy sírját már nem is tudjuk, hol van, vagy hogy a genfi házát már régen lebontották. S ha művei közül is csak töredékét ismerjük annak, amit írt, akkor sem haragudna; inkább azt mondaná, hogy írjunk többet és jobbat! Kálvin nem tiltakozik az ellen, hogy személye kevésbé ismert – már életében azt mondta, hogy „de me non libenter loquor”, magamról nem szívesen beszélek. Tiltakozik viszont mindenki, aki Kálvin-követőnek tartja magát, s mindenki, akinek fontos az, amit Kálvin egykor tett és hirdetett!

Néhány unalmasnak mondható adatot hadd mondjuk el Kálvin életéről, hogy elhelyezhessük őt abban a korban, amelyikben élt! 500 éve, 1509-ben született az észak-franciaországi Pikárdiában, Noyon városkában. Szülővárosában már korán iskolába került, 1523-ban pedig Párizsba küldték tanulni; mivel atyja jóban volt a helyi püspökséggel, ezért papnak szánta fiát. Kálvin Párizsban szigorú nevelést és alapos nyelvi képzést kapott. 1529-ben azonban atyja kapcsolata megromlik a püspökséggel, s ezért Kálvin atyai tanácsra jogi tanulmányokba kezd – előbb Orléans, majd Bourges városában. Itt rögtön el kell oszlassunk egy félreértést: többször hallani azt a helytelen állítást, hogy ezek szerint Kálvin nem is volt teológus, hanem jogász volt. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű, hiszen ebben a korban a felsőfokú tanulmányok egészen másként néztek ki, mint napjainkban. Először mindenki a „hét szabad művészetet” tanulta (ami kb. megfelel a mi bölcsészettudományi karunknak), majd ezután mehetett felsőbb fakultásokra: jogra, teológiára, vagy orvostudományra. Viszont aki elvégezte a hét szabad művészet karát, azt pappá szentelhették – erről beszélhetünk U. Zwingli esetében is. Kálvint ugyan soha nem szentelték pappá, de lelkészi minőségét nem lehet kétségbe vonni, jóllehet jogi ismereteit is bőven kamatoztatta Genfben. – Az 1530-as években Kálvin ismét Párizsban van, s első műveit jelenteti meg. Párizs ekkor forrong: Kálvin barátai a Collège Royalban újításokat sürgetnek, s a velük szemben álló erő egyre agresszívabb. A botrány Kálvin egyik közeli barátjának, N. Cop rektornak a beszéde kapcsán tör ki, aki kifejezetten Luther szellemében beszélt – ajánlatos tehát mindkettejüknek menekülniük 1533 őszén Párizsból. Az ezt követő időben Kálvin útja nem egyértelmű, hiszen álnéven kell élnie, de világos, hogy jár a Straßburgban, apja halála alkalmával odahaza Noyonban, míg végül 1535 őszén Baselba érkezik meg. Első igazi teológiai műve itt jelenik meg 1536-ban: az *Institúció*. A könyv óriási sikert arat, hiszen az első protestáns összefoglaló mű, dogmatika – miként tudjuk, Luther Márton soha nem írt dogmatikát, s ezért Kálvin hiányt pótol. 1536 egyben a genfi reformáció napja is – ekkor még nincs Kálvin ott, de már Baselban megismerheti a genfi reformátort: Farel Vilmost, aki egy életre barátjává lesz. Az egyik genfi útja alkalmával Farel meggyőzi Kálvint, hogy Genfben kell maradnia, s a reformáció ügyét kell szolgálnia.

Genf sem akkor, sem most nem volt könnyű terület. Akkor önálló városállam volt, ma már Svájc része – de kérdezzünk csak meg egy genfi polgárt: Te svájci vagy? Ez lesz a válasz: igen, én genfi vagyok. Svájc ma is kantonokban él; egyedül Genf nevezi magát így: „République et Canton de Genève”. S meglepetés mindig van. Egy ízben Genfben járván az egyik épület előtt látom nagy betűvel felírva: BCG. Mindenki tudja, hogy ez mit jelent: a gyermekkori tuberkulózis elleni oltást hívtuk/hívjuk így. S mekkora volt a meglepetésem, hogy ez a három betű ott egészen mást jelent: „Banque Cantonale de Genève”. A büszke és gazdag város azonban akkor nem volt éppen könnyű helyzetben: hol a francia király, hol a

savoyai herceg akarja elfoglalni, mivel igen kívánatos hely... Ráadásul a genfi városi tanács igen nehezen tudja megzabolázni saját önfejtő polgárait, akik önmaguknak mindent megengednek – ám ekkor biztosan elveszítik mindazt a kiváltságot, amivel élni akarnak. Genf tehát már ekkor óvatosan Svájc felé közeledik: Bern kantonnal kötnek szövetséget, s a reformáció bevezetésével erősíteni kívánják kapcsolatukat a vezető svájci városállammal. Kálvin ebből mit sem ért; ő csakis és egyedül a reformáció ügyét szolgálja. Látható, hogy rövid időn belül összeütközésre kerül a sor. A genfi városi tanács tekintélytisztelő módon akar minden hatalmat kezében tartani, így a reformáció ügyét is; az úrvacsora kiszolgáltatásának kérdésében Bern véleményét tartja mérvadónak. S hogy Kálvin és Farel ennek nem enged, 1538-ban száműzik őt Genfből. Farel Neuchâtelbe megy, s ott is marad élete végéig; Kálvin pedig Straßburgba megy, jó barátaihoz, ahol a francia menekültek lelkipályozója lesz, mintegy 3 esztendeig. Felesége is a francia hugenották menekültjeinek egyike; sajnos azonban házassága szomorúságot is hozott: előbb fia, majd felesége is idejekorán hal meg (ez utóbbi már Genfben). S vajon mi indíthatta Kálvint arra, hogy azokat a jó barátokat, akik körében tényleg otthon volt, elhagyja, és 1541-ben ismét visszatérjen Genfbe, megpróbáltatásainak helyére? Csak a segíteni akarás és az elhivatottság indíthatta őt erre – Straßburg visszavárja őt, de hiába: immár élete végéig, 1564-ig Genfben marad.

A visszatérést sok életrajzíró ábrázolja úgy, mint diadalmenetet Genfben: a genfiak megbánták dolgaikat, s belátták, hogy Kálvinnak volt igaza. Úgy gondolom, hogy ez az ábrázolás csak hozzájárult ahhoz, hogy Kálvint genfi pápának képzeljük el – mert hogy nem az volt. Tény az, hogy bár elűzték Genfből, Kálvin mégsem dacosan viszonyult sikertelensége városához: még Straßburgban volt, amikor barátai kérésére megválaszolta azokat a leveleket, amelyekkel a katolicizmushoz visszatérésre akarták többen csábítani a genfiakat. Kálvin Pighius Alberthez, Sadolet bíborshoz írt levelét magyarul is olvashatjuk immár. 1541-ben azonban a genfi tanácsnak is nagy segítséget nyújtott a száműzött Kálvin: Genfet ui. a reformáció előtt egy olyan fejedelem uralta, aki egyben a város püspöke is volt. Mivel az egyházi és a világi vezetés szétvált (s immár mindkettő testületi, s nem személyi vezetés volt), új alkotmányra volt szükség. Jogi szakember kellett ahhoz, hogy ezt az alkotmányt megfogalmazza... Itt mindenképpen jól jött Kálvin jogi képzettsége! Ennek révén térhetett vissza, s maga sem tudta, hogy ez végleges lesz – a napi iszapbirkózást ugyanott folytatta, ahol abbahagyta. 1541-ben a városi tanács is belátta, hogy Kálvinban megbízható partnerre lel – s bár változatlanul nem szerette Kálvint, de egyre kevésbé lehetett tagadni tekintélyét. A szabados genfi polgárok ellenében pedig a városi tanácsnak is szüksége volt támogatásra!

Kálvin nem volt genfi pápa: a genfi egyház lelkésztestületének elnöke volt egész életében: 22-szer választották újjá, tehát évenkénti választásnak volt alávetve. Ugyanakkor azonban javaslatokat is tesz: az 5.000 lakosú Genf az idők folyamán 2.000 hugenotta menekültet fogad be. Kálvin javasolja, hogy mivel a hugenották derék iparosok, Genf indítsa be a könnyűipart – gazdagságot hoz a javaslat. Kálvin számára elfogadhatatlan, hogy a gazdag városban szegények is vannak: kórházat és diakóniai szervezetet hoz létre, bibliai alapon. Az egyházi élet megszervezése mellett folyamatosan tanít: 1559-ben sikerül megszerveznie a Schola Genevensis-t, azaz megalapítania a Genfi Egyetemet. Erre Genf nagyon büszke; hálából genfi polgárjogot ad Kálvinnak – aki ezt élete utolsó 5 esztendejében élvezheti. A nagy és dicsőséggel övezett Kálvinról tehát csak 5 évig beszélhetünk, a tényleges negyedszázados genfi tartózkodással szemben.

A nehéz munkából most emeljük ki csak egyet – azt az egyet is csak azért, mert ismét rendkívül sok félreértés és szándékos félremagyarázás áldozatai lehetünk. 1553-ban zajlott le a Szervét-per, ami Szervét Mihály Szentháromság-tagadó megégetésével végződött.* Távirati stílusban most csak ennyit: 1) Nem Kálvin ítélte halálra Szervét Mihályt. Aki

* A félreértés annak ellenére megvan, hogy Kováts J. István 1911-ben megjelent „Kálvin és Servet” c. írása immár interneten is elérhető: <http://iratok.freeweb.hu/egyhtori/kalvin/KOVATS.HTM>. Ha va-

ilyet állít, az bizonyítja, hogy semmit nem ismer a kor történelméből: 1553-ban Kálvin helyzete oly törékeny Genfben, hogy ő maga is egy második számúzetéstől tart. 2) Szervét Mihály ügye csak látszólag vallásos ügy. A per során azonban világossá vált, hogy Szervét a genfi szabadelvűekkel („libertinusokkal”: A. Perrin, Ph. Berthelier) játszott össze, akik át akarták venni a város vezetését. Ez világos volt a városi tanács számára, s ezért döntött a látványos és elrettentő kivégzés mellett. Kálvin kérését kíméletesebb halálítélet elrendelésére ugyanezen okból visszautasították. 3) Kálvin szerepe a perben: nem bíró, nem is vádló – hanem valami olyasmi, amit mi ma „igazságügyi szakértőnek” neveznénk. Ha szerepe tehát van Szervét kivégzésében, az annyi, hogy Szervét hibáit kimutatta, tévedéseit megcáfolta. 4) A döntés alapját mégsem Kálvin véleménye adta meg, hanem a svájci városállamok szakvéleménye. Ez lehet ugyan sértő Kálvinra nézve, hiszen a városi tanács saját szakértőjének véleményét nem tekintette irányadónak. Igaz viszont, hogy a svájci városállamok véleménye szakmailag nem tért el Kálvin véleményétől. 5) Tény, hogy Kálvin ellenlábasai (első sorban S. Castellio Baselban) már Kálvin életében őt okolták Szervét haláláért. Ez azonban nyilvánvalóan rosszindulatú vád. 6) Mai református természetesen nem ért egyet a halálítélettel – sem vallási, sem politikai okokból. Viszont azt is látnia kell, hogy a Szervét-ügy provokáció volt, kifejezetten politikai indíttatású. A provokációval sem érthetünk egyet!

Az utolsó dátum 1564 – Kálvin halála. A feljegyzések azt mondják, hogy sok betegségben szenvedvén jól érezte, hogy közel a vég. Magához kérette a városi tanács tagjait – s hogy pontosan mit mondott, azt nem tudjuk. Nagyjából azonban ismert a tartalom: nevéen szólította a tanácsurakat, s mindegyiknek elmondta, hogy mi a hibája. A feljegyzés szerint azonban mindezt olyan hangulatban és olyan hangvétellel, hogy a tanácsurak szeme könnyes lett – nem támadásnak, hanem féltő szeretetnek érezték ezt az utolsó szót. Nem lehet kétségünk felőle: az volt!

Kálvin életét komoly tudományos apparátussal kutatja a tudomány; a róla kialakított kép folyamatosan változik, hiszen mind a régi, ismert anyag átértékelése, mind újabb adatok gyűjtése folyik. Ezt a munkát már csak szemlélni is felemelő érzés. Viszont még ennél is fontosabb arra tekintenünk, hogy milyen művek maradtak ránk a Reformátor tollából. Meglepő lehet sokak számára, de igen tekintélyes mennyiség áll magyar fordításban is rendelkezésünkre – csupán buzdíthatunk mindenkit, hogy minél többet olvasson el ezek közül! Legelőször ismételjük meg, hogy Kálvin János fő műve, az *Institúció* 1536-ban jelent meg először. A magyar szóhasználatban „Kis Institúcióról” beszélünk, hiszen 1559-ben bővített és jelentősen átdolgozott kiadásban, 4 kötetre osztva jelent meg a „Nagy Institúció”. Mindkét verzió olvasható magyarul is – érdekes, sőt tanulságos a kettőt összehasonlítani! Emellett Kálvin folyamatosan magyarázta a Bibliát; voltaképp majdnem az egész Bibliához írt kommentárokat, s csak néhány olyan könyvhöz nem nyúlt hozzá, amelyek véleménye szerint vitára adhattak volna okot (Eszter könyve, Jelenések könyve). Böven van magyar fordításban is Kálvin-kommentár: az első három evangélium együttes magyarázata, János evangéliumának magyarázata, az Apostolok Cselekedeteiről írt könyv magyarázata, a Római levél, Filippi levél, a Zsidókhoz írt levél, a Timótheushoz, ill. a Filemonhoz írt levelek magyarázata mind olvasható magyarul. Az ószövetségi kommentárok közül Dr. Tóth Kálmán a kispróféták magyarázatai közül fordított le négyet. Mindez talán csak töredéke Kálvin írásmagyarázó tevékenységének, ám bőven elegendő ahhoz, hogy a Reformátor véleményét megismerhesük igemagyarázatából. – Természetesen Kálvin még ezen túl is sok kisebb művet írt, a kor igényeinek megfelelően. Ezekből is egy sor megjelent magyarul is, jóllehet ismét csak töredéke olvasható magyarul a Kálvin-életműnek. De megjelent pl. a Genfi egyház kátéja, vagy fentebb említett két válasza: Sadolet bíborosnak, ill. Pighius Albertnek, olvasható Kálvin Kis értekezése az Úr Jézus Krisztus szent vacsorájáról, valamint értekezése az ereklyékről, sőt

laki a Református Teológiai Akadémia tanárát elfogultnak ítélné, akkor is el kell fogadja a dokumentumok bizonyosságát!

megjelent Kálvin ifjúkori műve: a Psychopannychia. – Ahol ezzel szemben igen rosszul állunk: Kálvinnak, mint a többi reformátornak is, kiterjedt levelezése volt. Bizonytalán sok háttér-információt kapnánk e levelekből, de csupán néhány darab jelent meg belőlük. S a legfájdalmasabb: Kálvin prédikációi közül alig jelent meg egynéhány magyarul. Igaz, Kálvin prédikációinak kiadása változatlanul probléma, mert jórészt elveszett, de még így is tekintélyes mennyiség maradt fenn. Ő maga viszont nem írta le a prédikációkat, hanem titkárai jegyezték le szavait – ezek olyan rövidítésekkel dolgoztak, amiket igen nehéz megfejteni. Úgyhogy Kálvin prédikációinak negyede sem jelent meg modern kiadásban, pedig a személyes írásmagyarázat jelentősen befolyásolná a Kálvin-képet. Összességében mindazáltal azt mondhatjuk, hogy magyar olvasó is elég jelentős részt olvashat el Kálvin írásaiból, s reméljük, ez a kör még szélesedni fog! Legyen tehát több közünk Kálvinhoz, olvassuk írásait – ne csak nevét vegyük ajkunkra!

Milyen ember volt Kálvin? A genfi pápa képe túlságosan is befolyásolja még a közvélekedést, pedig ez még csak részben sem igaz. Alkatánál fogva vékony, törekeny ember volt, aki elég sok betegséggel is meg volt verve. Mindezt érdekes módon ellensúlyozta hihetetlen munkabírása és szorgalma, valamint példa nélkül való önuralma. Mindez együtt valóban egy szikár és örömtelen ember arculatát rajzolja ki bennünk – ez azonban nem így van. Ha jól látom, ott van a tévedés, hogy Kálvint későbbi sikerei alapján ítéljük meg, s nem úgy látjuk a történelmet, ahogy ő maga is megélte: előre menve! Azt hangsúlyoznám, hogy a kor reformátorai között Kálvin barátai *atyai* barátok voltak; ma pedig őt tartjuk közöttük a legnagyobbknak, s a többi Kálvin árnyékában él. Pedig tény: a zürichi H. Bullinger valóban nem csak idősebb volt, de tanácsokkal és atyai támogatással vette őt körül – s Kálvin ekként tisztelte őt. Hasonló kapcsolata van a strasbourg reformátorokkal: főként M. Bucer az, akihez atyai barátság fűzi őt, s igen sokat vett át tőle teológiájában. Hasonlókat mondhatunk el a baseli O. Myconius-ról. Első mozzanat: Kálvin *szerény* ember volt, s nagysága éppen abban állt, hogy nem restelt tanulni másoktól. Messze nem ő diktálta a tempót és az irányt, hanem ő volt az, aki megmondta, hogyan lehet ebbe az irányba menni. – Mint minden francia, művészeteket kedvelő ember volt. Az, gondolom, köztudott róla, hogy nagyon jól verselt. Ő volt az, aki elkezdte fordítani a héber zsoltárokat francia versbe, s csak szerénységét mutatja, hogy minden korábbi versét visszavonta, amikor erre a feladatra méltóbb személyt talált: Marot Kelement, akitől sok mai zsoltár-szövegünk is származik. Azt viszont már kevesen tudják, hogy zenét is írt – én magam is meglepetéssel láttam, hogy a mai lausanne-i énekeskönyvben szerepel Kálvin-dallam is. Nem láttam különbséget Kálvin zenéje és Louis Bourgeois zenéje között (akitől mai dallamaink származnak). Kálvin azonban ezeket a dallamokat is visszavonta, mert jobb zenészek akart helyt adni. – Kálvin *praktikus* ember volt: a genfi liturgia megújításában, köztudott, bevezette a gyülekezeti éneklést: az újonnan megírt zsoltárokat énekelték. Kálvin úgy tanította meg a gyülekezetet énekelni, hogy először a kisgyermek fülébe csempészte bele a dallamokat, majd őket a templom első soraiba ültette; a gyermekek magas hangja vezette a gyülekezeti éneklést, segítette az énektanulást. A pénzügyekben bizonyosan lehetett valami tapasztalata, de még így is feltűnő, hogy ő tanácsolta a genfieknek, hogy a Fugger-bankháztól vegyenek fel kölcsönt a textilipar genfi meghonosítására – s ennek gazdagság lett a vége. Ez nem egy elvont tudós, de nem is egy diktátor gyakorlati gondolkodása, csakis egy közösségéért felelősséggel viselő pásztor magatartását láthatjuk benne! Kellemes lehetett-e Kálvin társasága? No, erről ne Szervét Mihályt kérdezzük meg – ő inkább bosszantónak találhatta! De azok a fordulatok, amelyekkel a francia nyelvet megújította Kálvin, egy derűs ember szemléletét tükrözik. A zabolázatlan genfieknek azt javasolja, hogy ha ünnepet tartanak, akkor az ünnepi ebéd ne legyen több 12 fogásnál – mert hogy az már dőzsölésnek tűnhet. Hát nem aszkéta, aki ilyet tanácsol. Francia ember szereti a bort – bizonytalán így volt Kálvin is, aki azért javasolja, hogy 4 liternél többet azért ne fogyasszunk egy napon, mert az már iszákosság lenne. Nem merem ezt a mennyiséget ma is javasolni. Mindenesetre ő maga írja, hogy jó lenne már Farel társaságában egy jó pohár bort

meginni, s a gyermekek nevetését hallgatni. Úgy tűnik tehát az elszórt megjegyzésekből, hogy Kálvin magánemberként kellemes társaság lehetett, s ha még bámulatos felkészültségét és kombinatív készségét is latba vetette, akkor bizony jól elszórakoztathatta társait. Sajnos, hogy ilyen beszélgetés nem maradt fenn, de az elejtett megjegyzésekből ilyen kép alakul ki!

Kálvin köze Magyarországhoz: itt az a meglepő, hogy milyen kevés! Voltaképp Magyarország és Genf kapcsolatai a XVI. században igen csekélyek, s Kálvinnak magának alig volt magyar tanítványa. Talán a legjelentősebb ezek között Belényesi Gergely volt; ő viszont nem Genfben, hanem még Straßburgban tanult Kálvinnál, s idehaza a nagyenyedi iskola tanáraként tiszteletet szerzett magának – de országosan meghatározó személynek mégsem mondhatjuk őt. A kálvini reformáció akkor kezd el terjedni, amikor Méliusz Juhász Péter a kálvini irány mellett teszi le a voksát, majd később Károli Gáspár is a genfi reformáció mellé áll – olyan emberek tehát, akik nem találkoztak Kálvinnal. Jó kapcsolat volt azonban Kálvin atyai barátjával: H. Bullingerrel, s már Wittenbergben, ahol sok magyar tanult Luther Márton közelében, a magyarok inkább P. Melanchthon előadásait hallgatták – aki köztudottan rokonszenvezett a kálvini reformációval. – Miért lettünk reformátusok? Vélekedések vannak erről. Némelyek úgy gondolják, hogy talán a híres zsarnokölési elv nyerte meg a magyarok tetszését. Kálvin véleménye szerint ui. a zsarnok uralkodót el kell távolítani – ez pedig a XVI. századi Magyarországon ugyancsak szimpatikus elv lehetett. Személy szerint azonban inkább arra hajlok, hogy egyszerűen meggyőzőek voltak a kálvini tanok a magyarok számára. Méliusz Juhász Péter már korán átdolgozta Kálvin genfi kátéját, de a genfi egyházrend is erőteljes hatást váltott ki a magyarok között. Egy bizonyos: a magyarok nem valamilyen külső körülmény hatására, hanem kifejezetten a kálvini tanok miatt döntöttek Kálvin mellett: azért, mert ezt a tanítást tartották a legjobbnak. Igazuk volt; döntsük mi is hasonlóképpen, itt és most!

Karasszon István